

เอกสารวิชาการส่วนบุคคล

(Individual Study)

หลักประชาธิปไตยกับระบบสหกรณ์

จัดทำโดย นายชชาติ อินสว่าง

รหัส ๖๑๐๖๑๑

รายงานนี้เป็นส่วนหนึ่งของการอบรม
หลักสูตรหลักนิติธรรมเพื่อประชาธิปไตย รุ่นที่ ๖

วิทยาลัยศาลรัฐธรรมนูญ

สำนักงานศาลรัฐธรรมนูญ

หลักประชาธิปไตยกับระบบสหกรณ์

นายชูชาติ อินสว่าง *

ความนำ

"...ควรที่จะมีการแพร่ขยาย ให้ใช้ระบบสหกรณ์ขึ้นทั่วประเทศ เนื่องจากวิธีการสหกรณ์นั่นเอง เป็นรากฐานที่ดีของระบอบ ประชาธิปไตย อย่างสำคัญ สอนให้คนรู้จักรับผิดชอบร่วมกัน ให้มีการเลือกตั้งตัวแทนเข้าไปบริหารสหกรณ์ ตลอดจนให้รู้ถึง คุณค่าของประโยชน์อันจะมาร่วมกันเป็นส่วนรวม..."

ความตอนหนึ่ง ในพระบรมราโชวาท

พระราชทานแก่ผู้นำสหกรณ์ภาคการเกษตรทั่วประเทศ ณ ศาลาดุสิตดาลัย
วันที่ ๑๒ พฤษภาคม ๒๕๒๐

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ทรงให้ความสำคัญแก่งานสหกรณ์มาก ทั้งยังได้พระราชทานคำแนะนำในการดำเนินชีวิตตามแนวทางสหกรณ์ไว้อย่างชัดเจน ทรงเปรียบเทียบให้เห็นว่าสหกรณ์นั้น เปรียบได้กับร่างกายของคนเรา ถ้าอวัยวะของร่างกายไม่ปรองดองกัน ร่างกายก็จะเจ็บไข้ได้ป่วย สหกรณ์ก็เช่นกัน ถ้าทุกคนเอาแต่ขัดกัน ไม่ปรองดองกัน สหกรณ์จะมีปัญหา แต่ถ้าได้พูดจาบอกความคิดของตัว ยอมรับฟังความคิดของอีกคนหนึ่งมากุญต่อไป อธิบายด้วยเหตุและผล ไม่ใช่ว่าจะต้อง มีแพ้หรือชนะ ต่างคนต่างจะชนะถ้าปรองดองกัน ในเรื่องของความคิดเห็นนี้เป็นเรื่องที่สำคัญมากในการบริหารงานของกลุ่มคนเช่นในสหกรณ์

ดังนั้น ความสามัคคีปรองดอง และรับฟังความคิดเห็นของคนส่วนใหญ่จึงเป็นการส่งเสริมการปกครองตามระบอบประชาธิปไตย

พระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช แสดงให้เห็นว่าสหกรณ์กับระบอบประชาธิปไตยมีความเชื่อมโยงกัน สหกรณ์ที่แท้จริงเป็นรากฐานที่ดีของประชาธิปไตย เพราะสหกรณ์เป็นองค์การของประชาชนผู้เป็นสมาชิก ควบคุมโดยสมาชิก และเพื่อประโยชน์ของสมาชิกในกระบวนการควบคุมสหกรณ์ เช่นการมอบหมายอำนาจหน้าที่ การวินิจฉัยแก้ปัญหาโดยหมู่คณะ การเลือกผู้นำเพื่อบริหารจัดการ ล้วนแต่ใช้วิถีปฏิบัติแบบประชาธิปไตยทั้งสิ้น

---

*อดีตสมาชิกสภาปฏิรูปประเทศ อดีตสมาชิกสภาขับเคลื่อนการปฏิรูปประเทศ

องค์การสหกรณ์เป็นองค์การทางเศรษฐกิจสังคมและวัฒนธรรม มีการกำหนดหลักการสำคัญ ซึ่งเป็นหลักสากลถือปฏิบัติในการขับเคลื่อนของขบวนการสหกรณ์ทั่วโลก หลักการสำคัญของสหกรณ์อย่างหนึ่งคือ ประชาธิปไตย ที่ได้มีการกำหนดไว้อย่างชัดเจนในพระราชบัญญัติสหกรณ์และข้อบังคับของสหกรณ์คือ ให้สมาชิกทุกคนมีสิทธิเท่ากันคนละ ๑ เสียง การพิจารณาตัดสินใดๆ ให้ใช้

การประชุมและลงคะแนนเสียงกัน และให้เสียงข้างมากเป็นฝ่ายชนะ หรืออาจชนะด้วยคะแนน ๒/๓ ในบางเรื่อง ต้องมีการเลือกผู้แทน ผู้ตรวจสอบกิจการ หรือคณะกรรมการดำเนินการและประธานกรรมการ โดยสมาชิกเพื่อบริหารจัดการ

หลักประชาธิปไตย

ประชาธิปไตยเป็นรูปแบบการปกครองและวิถีการดำเนินชีวิต ซึ่งยึดหลักของความเสมอภาค เสรีภาพและศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์ การปกครองระบอบประชาธิปไตยถือว่าทุกคนมีสิทธิเสรีภาพเท่าเทียมกัน และอำนาจอธิปไตยต้องมาจากปวงชนประชาธิปไตยเป็นระบบการปกครองแบบหนึ่ง ซึ่งบริหารอำนาจรัฐมาจากเสียงข้างมากของพลเมืองผู้เป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตย โดยพลเมืองอาจใช้อำนาจของตนโดยตรงหรือผ่านผู้แทนที่ตนเลือกไปใช้อำนาจแทนก็ได้ ประชาธิปไตยยังเป็นอุดมคติที่ว่าพลเมืองทุกคนในชาติร่วมกันพิจารณากฎหมาย การปฏิบัติของรัฐ และกำหนดให้พลเมืองทุกคนมีโอกาสเท่าเทียมกันในการแสดงความยินยอมและเจตนาของตน

ประชาธิปไตยมีพื้นฐานอยู่บนความเชื่อในความสำคัญและศักดิ์ศรีของปัจเจกบุคคล ความเชื่อในความเสมอภาคของมนุษย์ และความเชื่อในความจำเป็นที่จะต้องมีความเป็นอิสระเสรี^๑ ประชาธิปไตยจึงประกอบด้วยหลักการต่างๆ ดังต่อไปนี้

๑. เสรีภาพ (Liberty) คืออิสรภาพของบุคคลที่จะกระทำการอย่างใดอย่างหนึ่งตามความประสงค์ของตนโดยไม่อยู่ภายใต้การกดขี่ของรัฐ เว้นแต่อยู่ภายใต้กรอบกติกาที่กฎหมายกำหนดไว้ เพื่อป้องกันการล่วงละเมิดสิทธิและเสรีภาพของบุคคลอื่น ในหลักประชาธิปไตย เสรีภาพคือกุญแจสำคัญที่จะนำไปสู่ความก้าวหน้าของสังคม

---

๑. บทที่ ๒ การปกครองในระบอบประชาธิปไตยกับแนวคิดการขับออกจากตำแหน่ง (Impeachment) และการปลด ออกจากตำแหน่ง (Recall). (ออนไลน์) เข้าถึงได้จาก

http://digi.library.tu.ac.th/thesis/la/0989/10CHAPTER_2. สืบค้นวันที่ ๒๓ มิถุนายน ๒๕๖๑.

๒. ความเสมอภาค (Equality) คือความเท่าเทียมกันของคนในสังคม เป็นความเท่าเทียมกัน ความเป็นมนุษย์ และเท่าเทียมกันในฐานะที่เป็นสมาชิกของสังคมเหมือนกัน มีศักดิ์ศรี เกียรติยศ และมีคุณค่าในความเป็นคนอย่างเดียวกัน ความเสมอภาคประกอบไปด้วย

๒.๑ ความเสมอภาคในความเป็นมนุษย์

๒.๒ ความเสมอภาคตามกฎหมาย

๒.๓ ความเสมอภาคในด้านโอกาส

๒.๔ ความเสมอภาคในทางการเมือง

๒.๕ ความเสมอภาคในการใช้สิทธิเลือกตั้ง

๒.๖ ความเสมอภาคในการสมัครรับเลือกตั้ง

๒.๗ ความเสมอภาคในทางเศรษฐกิจ

๓. **อำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชน (Popular Sovereignty)** คือ ปัจจัยที่เชื่อว่าสังคมก่อตั้งขึ้นโดยความยินยอมของประชาชน ในการที่จะให้อำนาจอธิปไตยของสังคมส่วนรวมเข้ามาแทนที่เสรีภาพธรรมชาติ โดยทุกคนจะมีส่วนร่วมในอธิปไตยนั้นๆ เท่าเทียมกัน ตามหลักการนี้ การปกครองในระบอบประชาธิปไตยจึงเป็นการปกครองที่ประชาชนเป็นทั้งผู้ปกครอง และผู้ถูกปกครอง ในระบอบประชาธิปไตย เนื่องจากผู้ปกครองมาจากการเลือกตั้งโดยยึดหลักการเสียงข้างมาก จึงมีสิทธิอำนาจอันชอบธรรมในการปกครองประเทศเพราะได้รับสิทธิจากผู้ถูกปกครองโดยตรง

๔. **หลักการเสียงข้างมากที่คุ้มครองเสียงข้างน้อย (The Rule of Majority)** เนื่องจากในระบอบประชาธิปไตย ประชาชนทุกคนมีสิทธิในการตัดสินใจปัญหาบ้านเมืองไม่ว่าจะโดยตรงหรือผ่านผู้แทนราษฎร ซึ่งในความเป็นจริงประชาชนทุกคนย่อมมีความคิดเห็นไม่ตรงกัน ดังนั้นเพื่อเป็นการตัดสินใจปัญหาจึงต้องยึดเสียงข้างมากที่มีต่อเรื่องนั้นๆ เป็นเกณฑ์ในการตัดสินใจ

ถึงอย่างไรก็ตาม เพื่อเป็นการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพและความเสมอภาคของเสียงข้างน้อย หลักประชาธิปไตยจึงต้องประกอบด้วยหลักการคุ้มครองเสียงข้างน้อย (minority right) ด้วย ทั้งนี้ การตัดสินใจโดยล่วงละเมิดสิทธิพื้นฐานของเสียงข้างน้อย ถือว่าเป็นการปกครองโดยระบอบเผด็จการเสียงข้างมาก (Dictatorship of the Majority)

ประเภทของการปกครองตามระบอบประชาธิปไตย

การปกครองโดยระบอบประชาธิปไตยสามารถจำแนกออกเป็น ๒ ประเภท ดังนี้

๑. **ประชาธิปไตยโดยตรง (Direct Democracy)** หรือประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม (Participatory Democracy) เป็นรูปแบบการปกครองที่ให้ประชาชนทั้งประเทศเป็นผู้ใช้อำนาจในการปกครองโดยตรง ด้วยการประชุมร่วมกัน เพื่อพิจารณาตัดสินใจปัญหา และเลือกตั้งเจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานของรัฐ ราษฎรมีบทบาทในการตัดสินใจในกิจการของบ้านเมืองโดยไม่ต้องผ่านกระบวนการหลายขั้นตอน

๒. **ประชาธิปไตยโดยทางอ้อม (Indirect Democracy)** หรือประชาธิปไตยแบบมีตัวแทน (Representative Democracy) เป็นรูปแบบการปกครองที่ให้อำนาจประชาชนเลือกตั้งตัวแทนเข้าสู่ที่ประชุม เพื่อพิจารณาตัดสินใจแก้ไขปัญหาของรัฐ และบริหารกิจการบ้านเมืองตามกรอบนโยบายของรัฐ^๒

รูปแบบการปกครองในระบอบประชาธิปไตย

การปกครองโดยระบอบประชาธิปไตยสามารถแบ่งเป็น 2 รูปแบบ ดังนี้

๑. หลักประมุขของประเทศ (Head of State)

๑.๑ การปกครองระบอบกษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ (Constitutional Monarchy)

พระมหากษัตริย์ในฐานะประมุขของประเทศ เป็นศูนย์รวมของอำนาจอธิปไตยซึ่งเป็นของประชาชนทั้งหมด โดยจะใช้อำนาจอธิปไตยผ่านอำนาจสามฝ่าย คือ นิติบัญญัติผ่านทางรัฐสภา บริหารผ่านทางคณะรัฐมนตรี และตุลาการผ่านทางศาล ทั้งนี้ พระมหากษัตริย์จะเป็นกลาง และไม่ยุ่งเกี่ยวกับการบริหารราชการประเทศ ประเทศที่ปกครองโดยระบอบนี้ได้แก่ สหราชอาณาจักร ประเทศไทย และประเทศญี่ปุ่น เป็นต้น

๑.๒ การปกครองโดยมีประธานาธิบดีเป็นประมุข (Presidency) ผู้ดำรงตำแหน่งประธานาธิบดีมาจากการเลือกตั้งของประชาชน ทำหน้าที่เป็นประมุขของรัฐ และในบางประเทศจะทำหน้าที่เป็นประมุขของฝ่ายบริหารด้วย เช่น สหรัฐอเมริกา และ ประเทศอินโดนีเซีย เป็นต้น

๒. หลักการรวมและแยกอำนาจ (Separation of Powers)

๒.๑ การปกครองระบบรัฐสภา (Parliamentary System) ฝ่ายบริหารและฝ่ายนิติบัญญัติจะทำหน้าที่ผ่านรัฐสภา ระบอบรัฐสภาสามารถแบ่งออกได้เป็นรูปแบบสภาเดียว (Unicameral System) และรูปแบบสองสภา (Bicameral System) ในประเทศส่วนใหญ่ที่ปกครองโดยระบอบประชาธิปไตย สมาชิกรัฐสภาจะมาจากการเลือกตั้งทั่วไป แต่ในขณะเดียวกัน ประเทศที่ใช้รูปแบบสองสภา อาจมีสภาใดสภาหนึ่งที่มาจากการเลือกตั้ง ในขณะที่อีกสภามาจากการแต่งตั้งหรือสรรหา ทั้งนี้ ในระบอบรัฐสภา รัฐบาลจะถูกควบคุมและตรวจสอบการบริหารราชการแผ่นดินโดยรัฐสภา ผ่านกระบวนการและอำนาจหน้าที่ที่บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญ

๒.๒ การปกครองระบบประธานาธิบดี (Congressional System) มีลักษณะคล้ายคลึงกับระบบรัฐสภา แต่กระบวนการในการจัดตั้งรัฐบาล และแบ่งแยกอำนาจจะแตกต่างกัน ในระบอบนี้ประธานาธิบดีซึ่งเป็นประมุขของรัฐและฝ่ายบริหาร จะมาจากการเลือกตั้งทั่วไป เมื่อได้รับเลือกตั้งจะมีสิทธิและอำนาจในการแต่งตั้งคณะรัฐมนตรีเพื่อบริหารประเทศ โดยผ่านความเห็นชอบของวุฒิสภา ในขณะที่สมาชิกรัฐสภาทั้งสองสภา จะมาจากการเลือกตั้งทั่วไปที่ไม่เกี่ยวข้องกับการเลือกตั้งประธานาธิบดี ดังนั้น อำนาจนิติบัญญัติ อำนาจบริหาร และอำนาจตุลาการ จึงเป็นอิสระและแยกขาดจากกัน อย่างไรก็ตาม ในเรื่องของการถ่วงดุลอำนาจ ในระบบประธานาธิบดีจะมีกลไกทางรัฐธรรมนูญที่ให้รัฐสภามีอำนาจในการถ่วงดุลฝ่ายบริหาร ผ่านการควบคุมและตรวจสอบการบริหารราชการ

---

๒. บทที่ ๒ การปกครองในระบอบประชาธิปไตยกับแนวคิดการขับออกจากตำแหน่ง (Impeachment) และการปลดออกจากตำแหน่ง (Recall). (ออนไลน์.)

เข้าถึงได้จาก : http://digi.library.tu.ac.th/thesis/la/0989/10CHAPTER_2.pdf

สืบค้นวันที่ ๒๓ มิถุนายน ๒๕๖๑

แผ่นดิน และการลงมติเพื่อกล่าวโทษ (Impeachment) และปลดออกจากตำแหน่ง (Recall) ประธานาธิบดี ประเทศที่เป็นต้นแบบของการปกครองลักษณะนี้ คือสหรัฐอเมริกา

๒.๓ การปกครองระบบผสม (Mixed System) ประธานาธิบดีเป็นประมุขและบริหารราชการแผ่นดินร่วมกับนายกรัฐมนตรี ในด้านการบริหาร นายกรัฐมนตรีจะเป็นผู้ใช้อำนาจบริหาร และรับผิดชอบต่อรัฐสภา ประธานาธิบดีจะเป็นผู้กำหนดนโยบายต่างประเทศและการเมืองทั่วไป ทั้งนี้ ประธานาธิบดีในระบบการปกครองแบบนี้ จะแตกต่างจากประธานาธิบดีในระบบประธานาธิบดีตามข้อ ๒.๒ congress ตรงที่ จะมีอำนาจอนุญาตตุลาการ ระหว่างรัฐสภากับคณะรัฐมนตรี และมีอำนาจในการประกาศยุบสภา ประเทศที่มีการปกครองลักษณะนี้ อาทิ ประเทศฝรั่งเศส เป็นต้น ^๓

วิถีชีวิตประชาธิปไตย

ลักษณะสำคัญของวิถีชีวิตแบบประชาธิปไตย อาจจำแนกได้ดังนี้

๑. เคารพเหตุผลมากกว่าบุคคล โดยไม่ศรัทธาบุคคลใดถึงขั้นบุชนิยบุคคล (แต่ก็ต้องกตัญญูต่อญาติผู้ใหญ่และผู้มีพระคุณ) จะต้องไม่เคร่งครัดเรื่องระบบอาวุโส (แต่ก็ต้องให้ความเคารพผู้อาวุโส) ประชาธิปไตยจะดำเนินไปได้ด้วยดีก็ต่อเมื่อมีการรับฟังความคิดเห็นของทุกฝ่าย เพื่อค้นหาเหตุผลและความถูกต้องที่แท้จริง เพราะเหตุผลเท่านั้นที่จะจรรโลงให้ประชาธิปไตยดำเนินไปได้และประชาธิปไตยเชื่อว่ามนุษย์เป็นสัตว์ที่มีเหตุผล

๒. รู้จักการประนีประนอม คือ ยอมรับการแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งด้วยสันติวิธี ไม่นิยมความรุนแรง ต้องรู้จักยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่น ไม่ยึดมั่นหรือตั้งต้นแต่ความคิดเห็นของตนเองโดยไม่ยอมผ่อนปรนแก้ไข และต้องยอมเปลี่ยนแปลงแก้ไขความคิดเห็นของตนเองเมื่อผู้อื่นมีความคิดเห็นที่ดีกว่า ปรัชญาประชาธิปไตย โดยพื้นฐานไม่ปรารถนาให้มีการใช้กำลังและการล้มล้างด้วยวิธีการรุนแรง เพราะถ้ามีการใช้กำลังและความรุนแรงแล้ว ก็แสดงให้เห็นว่ามนุษย์ไม่มีหรือไม่ใช่เหตุผล ซึ่งก็ขัดกับหลักความเชื่อขั้นมูลฐานของประชาธิปไตยที่ถือว่ามนุษย์มีเหตุผล

๓. มีระเบียบวินัย คือ ต้องปฏิบัติตามกฎหมายของบ้านเมืองอย่างสม่ำเสมอ และช่วยทำให้กฎหมายของบ้านเมืองมีความศักดิ์สิทธิ์โดยไม่ยอมให้ผู้ใดมาละเมิดตามอำเภอใจ แต่ถ้ามีความรู้สึกรู้ว่ากฎหมายที่ใช้อยู่ไม่เป็นธรรม ก็ต้องหาทางเรียกร้องให้มีการแก้ไขกฎหมายนั้น มิใช่ฝ่ายฝืนหรือไม่ยอมรับ การใช้เสรีภาพเกินขอบเขตจนละเมิดหรือก้าวก่ายในสิทธิเสรีภาพของผู้อื่น ย่อมทำให้เกิดความไม่สงบขึ้นในสังคม เพราะสังคมที่ไม่มีการจำกัดในเรื่องสิทธิเสรีภาพเลยนั้นหาใช่สังคม

๓. คณะกรรมการการเลือกตั้ง. ระบอบประชาธิปไตย. (ออนไลน์) เข้าถึงได้

จาก <http://www2.ect.go.th/download-file.php?Action=filedownload&DataID=18358>

สืบค้นวันที่ ๒๓ มิถุนายน ๒๕๖๑

ประชาธิปไตยไม่แต่เป็นสังคมอนาธิปไตยที่เปรียบเสมือนไม่มีรัฐบาล ไม่มีกฎหมาย ไร้ระเบียบวินัยทางสังคมโดยสิ้นเชิง

๔. มีความรับผิดชอบต่อส่วนรวม ซึ่งเกิดขึ้นจากความรู้สึกของคนในสังคมว่า ตนเป็นเจ้าของประเทศ และประเทศเป็นของคนทุกคน โดยสำนึกว่า การที่ตนได้รับการศึกษา สามารถทำมาหาเลี้ยงชีพและดำรงชีวิตอยู่ได้ก็เพราะสังคมอันเป็นส่วนรวมของทุกคน ดังนั้นจึงต้องมีหน้าที่ทำประโยชน์ให้เป็นการตอบแทน นอกจากนี้ลักษณะวิถีชีวิตประชาธิปไตยยังมีอีกหลายประเด็น เช่น ต้องเป็นคนหนักแน่นไม่หุบเบา, ต้องไม่เชื่ออะไรง่าย ๆ , มีทัศนคติที่ดีต่อคนอื่น, ยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่น, เคารพในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์, มีน้ำใจเป็นนักกีฬาคือรู้แพ้รู้ชนะ เป็นต้น

สหกรณ์(Cooperatives)

สหกรณ์คือองค์กรหนึ่งซึ่งมีการรวมกลุ่มกันจัดตั้งขึ้นมาด้วยความสมัครใจภายใต้การปกครองตนเองเพื่อตอบสนองความต้องการที่จำเป็นในชีวิต รวมทั้งความหวังทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมร่วมกัน โดยทั้งหมดตั้งอยู่บนพื้นฐานแห่งความรับผิดชอบต่อตนเอง และการช่วยตนเอง และมีความซื่อสัตย์สุจริตเป็นที่ตั้ง

สหกรณ์จัดตั้งขึ้นมาอย่างไร

- เกิดจากกลุ่มคนที่มีการรวมตัวกันจดทะเบียนตาม พ.ร.บ.สหกรณ์ พ.ศ. 2542 ต่อมาจดทะเบียนสหกรณ์หรือรองนายทะเบียนสหกรณ์เท่านั้น
- โดยหลังจากผ่านการจดทะเบียนสหกรณ์เรียบร้อยแล้วสหกรณ์นั้นๆก็จะกลายเป็นนิติบุคคล
- และสหกรณ์จัดเป็นนิติบุคคลที่อยู่ในภาคเอกชน ไม่ได้สังกัดในราชการส่วนใดๆทั้งสิ้น

สหกรณ์จัดตั้งขึ้นเพื่ออะไร

- เพื่อให้บุคคลทั่วไปที่กำลังประสบปัญหาต่างๆ ในลักษณะคล้ายๆ กันมารวมตัวกันเพื่อเป็นการช่วยกันแก้ไขปัญหาในอนาคตต่อไป
- เพื่อช่วยเหลือบุคคลทั่วไป โดยสหกรณ์จัดเป็นองค์การที่มีกฎหมายรองรับอยู่จึงปลอดภัย พร้อมทั้งมีส่วนราชการเข้าไปช่วยเหลือตามจำเป็นอีกด้วย
- มีการแบ่งปันผลประโยชน์ที่ได้ร่วมกันด้วยความยุติธรรม คือจะอยู่ในแบบที่บุคคลผู้เป็นสมาชิกเป็นผู้ใช้บริการและเป็นเจ้าของในขณะเดียวกันนั่นเอง

ประโยชน์ของสหกรณ์มีอะไรบ้าง?

- เป็นการฝึกให้บุคคลผู้เป็นสมาชิกสหกรณ์รู้จักพึ่งพาตนเอง ทั้งในด้านการซื้อ การขาย และการผลิต
- ช่วยให้เกิดความสามัคคีกันในกลุ่ม เพราะต้องเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกัน และทำให้บุคคลผู้

ยากจนมีฐานะทางเศรษฐกิจที่ดีขึ้นได้ซึ่งเป็นการนำพาให้ประเทศเจริญขึ้นได้อีกทางหนึ่ง

- มีแหล่งจัดหาเงินทุนเพื่อให้บุคคลผู้เป็นสมาชิกสหกรณ์ได้กู้ยืมไปใช้ในการประกอบอาชีพหรือสิ่งจำเป็นต่างๆโดยยุติธรรม
- มีการแนะนำและส่งเสริมให้บุคคลผู้เป็นสมาชิกสหกรณ์ได้มีความรู้ในการประกอบอาชีพ โดยเฉพาะด้านการเกษตรสมัยใหม่ซึ่งจะทำให้สมาชิกของสหกรณ์มีรายได้ที่สูงขึ้นตามไปด้วย
- ทำให้บุคคลผู้เป็นสมาชิกสหกรณ์ทุกคนต่างรู้สึกเท่าเทียมกันเพราะทุกคนต่างมีสิทธิออกเสียง หรือแสดงความคิดเห็นร่วมกันโดยมีความเป็นประชาธิปไตยและเสมอภาคกัน
- ทำให้บุคคลผู้เป็นสมาชิกสหกรณ์มีชีวิตที่ดีขึ้น นอกจากความรู้ เงินทุน และการผลิตแล้วยังทำให้รู้จักการประหยัดอดออมเพื่ออนาคตที่ดีในวันข้างหน้าอีกด้วย

ดังนั้นสหกรณ์จึงเรียกได้ว่าเป็นการก่อตั้งองค์กรขึ้นมาเพื่อช่วยเหลือประชาชนทั่วไปอย่างแท้จริงที่ทำให้ได้มีเงินทุนหมุนเวียนในการกู้ยืมโดยไม่ต้องเสียดอกเบี้ยมาก และมีความยุติธรรมแก่สมาชิกของสหกรณ์

หลักการการสหกรณ์ (Cooperative Principles)

หลักการสหกรณ์คือ "แนวทางที่สหกรณ์ยึดถือปฏิบัติเพื่อให้คุณค่าทางสหกรณ์เกิดผลเป็นรูปธรรม" ซึ่งประกอบด้วยการที่สำคัญรวม ๗ ประการ กล่าวคือ^๔

หลักการที่ ๑ การเป็นสมาชิกโดยสมัครใจและเปิดกว้าง (Voluntary and Open Membership)

(๑) พึงตระหนักว่าการเข้าและออกจากการเป็นสมาชิก จะต้องเป็นไปโดยความสมัครใจของบุคคล (คำว่า "บุคคล" หมายถึงบุคคลธรรมดาและนิติบุคคล) ไม่ใช่ถูกชักจูง โน้มน้าว ล่อลวง บังคับข่มขู่จากผู้อื่น

(๒) อย่่างไรก็ดีการกำหนดคุณสมบัติสมาชิกของสหกรณ์ต่างๆ เพื่อให้ได้บุคคลที่เข้ามาเป็นสมาชิกแล้วสามารถร่วมกันดำเนินกิจกรรมในสหกรณ์ได้และไม่สร้างปัญหาความเดือดร้อนให้แก่เพื่อนสมาชิกและสหกรณ์ไม่ถือว่าขัดกับหลักการสหกรณ์ข้อนี้

(๓) สมาชิกสมทบนั้น ควรมีแต่เฉพาะกรณีของสหกรณ์บางประเภทที่มีลักษณะพิเศษและจำเป็นเท่านั้น ไม่ควรให้มีในสหกรณ์ทั่วไปหรือทุกประเภท เพราะตามปกติสมาชิกสมทบมาจากบุคคลซึ่งขาดคุณสมบัติที่จะเป็นสมาชิกธรรมดา หากสหกรณ์ได้รับสมาชิกสมทบจำนวนมาก ก็อาจกระทบต่อการส่งเสริมผลประโยชน์ของสมาชิกธรรมดาได้แม้ว่ากฎหมายจะได้ห้ามมิให้สมาชิกสมทบบมีสิทธิบางประการก็ตาม

๔. พลังงานสีเขียว สหกรณ์เพื่อนช่วยเพื่อนจำกัด

เข้าถึงได้จาก <http://oknation.nationtv.tv/blog/friendshelpingfriends/2009/08/18/entry-2>

สืบค้นวันที่ ๒๖ มิถุนายน ๒๕๖๑

หลักการที่ ๒ การควบคุมโดยสมาชิกตามหลักประชาธิปไตย (Democratic Member Control) พึงตระหนักว่าเป็นหน้าที่ของสมาชิกทุกคนที่จะต้องร่วมแรงกายใจ และสติปัญญาในการดำเนินการและควบคุมดูแลการดำเนินงานของสหกรณ์ของสหกรณ์ตามวิถีทางประชาธิปไตย เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล โดยผ่านช่องทางหรือองค์กรต่างๆ เช่น คณะกรรมการดำเนินการ ผู้ตรวจสอบกิจการและที่ประชุมใหญ่

หลักการที่ ๓ การมีส่วนร่วมทางเศรษฐกิจของสมาชิก (Member Economic Participation) (๑) หลักการสหกรณ์ข้อนี้มุ่งเน้นให้สมาชิกทุกคนพึงตระหนักว่าบทบาทที่สำคัญของตนคือ การที่ต้องเป็นทั้งเจ้าของและลูกค้าในคนเดียวกัน (Co-owners and Customers) จึงต้องทำหน้าที่เป็นผู้สมทบทุน ผู้ควบคุม และผู้อุดหนุนหรือผู้ใช้บริการของสหกรณ์มิใช่มาเป็นสมาชิกเพียงเพื่อมุ่งหวังได้รับประโยชน์จากสหกรณ์เท่านั้น

(๒) ในการจัดสรรกำไรสุทธิเพื่อความเป็นธรรมแก่สมาชิก ส่วนหนึ่งต้องกันไว้เป็นทุนสำรอง ซึ่งจะนำไปแบ่งกันมิได้แต่เป็นทุนเพื่อพัฒนาสหกรณ์ของพวกเขาเอง -ถือว่าเป็นทุนทางสังคม นอกนั้นอาจแบ่งเป็นเงินปันผลในอัตราจำกัด และเป็นเงินเฉลี่ยคืน ตามส่วนแห่งธุรกิจ

หลักการที่ ๔ การปกครองตนเองและความเป็นอิสระ (Autonomy and Independence) (๑) สมาชิก กรรมการและพนักงานสหกรณ์รวมทั้งหน่วยงานส่งเสริมสหกรณ์ต้องสำนึกและตระหนักอยู่เสมอว่าสหกรณ์เป็นองค์กรช่วยตนเอง และปกครองตนเอง เพราะฉะนั้นสหกรณ์ต้องเป็นอิสระในการตัดสินใจ หรือทำสัญญาใดๆ ตามเงื่อนไขที่สหกรณ์ยอมรับได้กับบุคคลภายนอกหรือรัฐบาล (๒) การรับความช่วยเหลือหรือสนับสนุนจากรัฐ หรือบุคคลภายนอกไม่ขัดกับหลักความเป็นอิสระของสหกรณ์หากผู้ให้ความช่วยเหลือมุ่งหมายให้สหกรณ์ช่วยเหลือตนเองได้และควบคุมตามหลักประชาธิปไตย รวมทั้งธำรงไว้ซึ่งความเป็นตัวของตัวเองของสหกรณ์

หลักการที่ ๕ การศึกษาฝึกอบรมและสารสนเทศ (Education, Training and Information) (๑) หลักการข้อนี้เป็นจุดอ่อนของสหกรณ์ในประเทศไทยทุกระดับ ทั้งสหกรณ์ขั้นปฐมและสหกรณ์ขั้นสูง เพราะขาดแผนแม่บทในการพัฒนาการศึกษาทางสหกรณ์ให้เป็นบทบาท และความรับผิดชอบของขบวนการสหกรณ์อย่างแท้จริง ทั้งๆ ที่ได้รับเริ่มให้จัดตั้งกองทุนสะสมจัดสภาพสหกรณ์จากกำไรของสหกรณ์มาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๙๒ และแม้จะมีการจัดตั้งสันนิบาต สหกรณ์แห่งประเทศไทยและมีชุมนุมสหกรณ์ระดับชาติบ้างแล้วส่วนราชการที่ ทำหน้าที่ส่งเสริมสหกรณ์ก็ยังคงดำเนินการให้การศึกษาและฝึกอบรมทางสหกรณ์แทบจะเรียกได้ว่าซ้ำซ้อนกับขบวนการสหกรณ์โดยไม่มีเป้าหมายที่ชัดเจนให้ขบวนการสหกรณ์สามารถรับผิดชอบการให้การศึกษาและฝึกอบรมทางสหกรณ์ได้ด้วยตนเองในที่สุด โดยมีหน่วยงานของรัฐ ทำหน้าที่ให้การสนับสนุนอย่างเพียงพอตามความจำเป็น และเน้นการฝึกอบรมข้าราชการให้ปฏิบัติหน้าที่อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

(๒) การศึกษาฝึกอบรมและสารสนเทศมีความมุ่งหมายและเน้นกลุ่มเป้าหมาย ดังนี้

- การศึกษามุ่งให้สมาชิกและบุคคลทั่วไปซึ่งถือว่าเป็นผู้ที่จะเป็นสมาชิกในอนาคต มีความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับสหกรณ์รวมทั้งมีความสำนึก และตระหนักในสิทธิและหน้าที่ของสมาชิก หรือให้เป็นผู้มีจิตวิญญานสหกรณ์
- การฝึกอบรมมุ่งให้กรรมการ ผู้จัดการและพนักงานสหกรณ์มีความรู้ความสามารถ และ

ทักษะ รวมทั้งความรับผิดชอบในบทบาทหน้าที่ของตน

- ส่วนสารสนเทศนั้นมุ่งให้บุคคลทุกกลุ่ม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง สำหรับเยาวชนและผู้นำด้านความคิดเป็น เช่นผู้นำชุมชน นักหนังสือพิมพ์นักเขียน ผู้นำองค์กร พัฒนาชุมชน ฯลฯ โดยเน้นการติดต่อสื่อสาร ๒ ทาง

(๓) หลักสูตรและเนื้อหาของการศึกษาอบรม ควรครอบคลุมทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และวัฒนธรรม

หลักการที่ ๖ การร่วมมือระหว่างสหกรณ์ (Cooperation among Cooperatives)

(๑) แท้จริงการร่วมมือระหว่างสหกรณ์เป็นหลักการเดียวกันกับการร่วมมือระหว่างบุคคลธรรมดาในการจัดตั้งสหกรณ์นั่นเอง ซึ่งจะก่อให้เกิดการประหยัดด้วยขนาด มีอำนาจการต่อรองสูงขึ้น และนำไปสู่การรับใช้สมาชิกอย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

(๒) การร่วมมือระหว่างสหกรณ์อาจทำได้ทั้งในแนวนอนและแนวตั้ง ในแนวนอนสหกรณ์ทุกสหกรณ์ไม่ว่าประเภทเดียวกันหรือไม่สามารถร่วมมือกันได้ในทุกระดับเพื่อประโยชน์สูงสุดของสมาชิกและขบวนการสหกรณ์ในแนวตั้งสหกรณ์ท้องถิ่นประเภทเดียวกันควรรวมตัวกันทางธุรกิจเป็นชุมนุมสหกรณ์ระดับภูมิภาค หรือระดับประเทศ และระดับระหว่างประเทศ และสหกรณ์ทุกประเภท ทุกระดับ ทุกสหกรณ์ควรรวมตัวกันเป็นองค์การสหกรณ์สูงสุด (Apex Organization) เพื่อประโยชน์ในการส่งเสริมด้านอุดมการณ์การศึกษา การฝึกอบรม การส่งเสริมแนะนำ การกำกับดูแล การตรวจสอบ การวิจัย และการพัฒนา ฯลฯ เพราะฉะนั้นสหกรณ์ท้องถิ่นแต่ละสหกรณ์และสหกรณ์ชั้นสูงต้องเป็นสหกรณ์ที่มีความเข้มแข็งและยั่งยืน มีชีวิตชีวา (Viable & Sustainable) และร่วมมือกันในลักษณะของ "ระบบรวม" หรือเป็นเอกภาพ

หลักการที่ ๗ การเอื้ออาทรต่อชุมชน (Concern for Community)

(๑) สหกรณ์เป็นองค์การทางเศรษฐกิจและสังคม และเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนที่สหกรณ์ตั้งอยู่ เพราะฉะนั้น การดำเนินงานของสหกรณ์ต้องเป็นไปเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชนนั้นๆ ซึ่งหมายความว่า เป็นการพัฒนา ที่ไม่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อมและระบบนิเวศ หรือเป็นการพัฒนาที่สนองความต้องการและความใฝ่ฝันของคนรุ่นปัจจุบัน โดยไม่ทำลายโอกาส ความสามารถ และอนาคตของคนรุ่นหลัง

(๒) เนื่องจากสมาชิกสหกรณ์ก็เป็นสมาชิกของชุมชนนั่นเอง สหกรณ์จึงควรมีส่วนช่วยเหลือในการพัฒนาชุมชนนั้นแบบยั่งยืน

คุณค่าของสหกรณ์ (Cooperative Values)

"สหกรณ์อยู่บนพื้นฐานแห่งคุณค่าของการช่วยตนเอง ความรับผิดชอบต่อตนเอง ความเป็นประชาธิปไตย ความเสมอภาค ความเที่ยงธรรม และความเป็นเอกภาพสมาชิก สหกรณ์เชื่อมั่นในคุณค่าทางจริยธรรมแห่งความสุจริต ความเปิดเผย ความรับผิดชอบต่อสังคมและความเอื้ออาทรต่อคนอื่นโดยสืบทอดประเพณีปฏิบัติของผู้ริเริ่มการสหกรณ์"

อุดมการณ์สหกรณ์

อุดมการณ์สหกรณ์คือ "ความเชื่อร่วมกันที่ว่าความช่วยเหลือตนเองและการช่วยเหลือซึ่งกันและกันตามหลักการสหกรณ์ (หลักการสหกรณ์ ๗ ข้อ) จะนำไปสู่การกินดีอยู่ดี มีความเป็นธรรมและสันติสุขในสังคม" ความหมายคือ การกำจัดการแสวงหากำไรอันไม่เป็นธรรม เพราะการแสวงหากำไรดังกล่าวนั้น ทำให้ผู้คนเดือนร้อน ในประวัติของสหกรณ์ผู้ผลิต ผู้บริโภคไม่เคยปรากฏว่าคนกลางได้เข้ามามีส่วนในการสนับสนุนขบวนการสหกรณ์แต่อย่างใดทั้งสิ้น

อุดมการณ์สหกรณ์ มีดังต่อไปนี้

๑. การเป็นผู้ให้ การที่จะทำให้สหกรณ์สามารถพัฒนาขึ้นได้อย่างประสบความสำเร็จนั้น สมาชิกจะต้องช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัว
๒. น้ำใจทางสหกรณ์ ความมีน้ำใจทางสหกรณ์ คือ การที่สมาชิกเกิดความรู้สึกว่าถ้าสมาชิกต้องการช่วยเหลือตัวเองให้มีฐานะที่ดีขึ้น จำเป็นต้องเข้าไปร่วมมือสมาชิกอื่นๆ เพื่อให้เกิดพลังทางเศรษฐกิจ ดังนั้น น้ำใจทางสหกรณ์ คือ การร่วมมือเพื่อแก้ปัญหาซึ่งกันและกัน โดยต่างคนต่างมุ่งมาเพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกันด้วย มี "ใจ" เป็นตัวนำในการร่วมมือ ทุกคนมีความสำคัญรองลงมา ถ้าฟังคนเดียวนั้นย่อมไม่สามารถแก้ปัญหา ทางด้านเศรษฐกิจ และสังคมได้
๓. ความซื่อสัตย์ และความจงรักภักดี คือ เมื่อมีการจัดตั้งสหกรณ์แล้ว สมาชิกทั้งหมดจะต้องมีภาระผูกพันที่จะต้องติดต่อธุรกิจกับสหกรณ์ให้มากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ ในกรณีที่สหกรณ์เครดิต สมาชิกต้องไม่เป็นคนหนีหนี้โดยไม่จำเป็น ต้องเข้าใจว่า ถ้าตนไม่ยอมรับชำระเงินกู้คืนให้แก่สหกรณ์แล้ว เพื่อนสมาชิกคนอื่นๆ ที่กำลังเดือดร้อนจะเสียโอกาสที่จะได้รับเงินกู้ไปหมุนเวียนต่อไป
๔. การให้บริการแก่สมาชิก การให้บริการแก่สมาชิกเป็นเป้าหมายสูงสุด เพราะ สหกรณ์เป็นของสมาชิก ดำเนินการโดยสมาชิก และเพื่อสมาชิก
๕. การไม่แสวงหากำไรสูงสุด การดำเนินการสหกรณ์ จะต้องไม่มุ่งแสวงหากำไรสูงสุดเป็นหลักในการบริหารงานสหกรณ์ แต่จะมุ่งเน้นที่ความมั่นคงสูงสุด ดังนั้น หน้าที่ของสหกรณ์ คือ การจัดหาสินค้าเครื่องอุปโภคบริโภคมาจำหน่ายแก่สมาชิกในราคาขอมเยาและเป็นธรรม หรือ ถ้าเป็นการให้กู้ ก็จะทำให้กู้โดยไม่มีดอกเบี้ยใดๆหรือ ทุนการศึกษาแก่สมาชิก ทั้งนี้จะเกิดขึ้นได้เมื่อทั้งสหกรณ์และสมาชิกมีคุณธรรม
๖. สมาชิกสหกรณ์มีจิตใจที่เป็นประชาธิปไตย ตัวสมาชิกสหกรณ์เองจำเป็นต้องเป็นบุคคลที่มีจิตใจเป็นประชาธิปไตย ยอมรับฟังความคิดเห็นของเพื่อนสมาชิก ทำใจให้เปิดกว้าง ยอมเสียสละผลประโยชน์ส่วนตนให้แก่เพื่อนสมาชิกอื่นๆด้วยความเต็มใจ
๗. สมาชิกมีภาระผูกพันต้องรับรู้ปัญหาของสหกรณ์ เมื่อสหกรณ์มีการประชุมใหญ่ สมาชิกทุกคนจะต้องเข้าประชุม เพื่อพิจารณาปัญหา และรับรู้ในกิจการต่างๆ ของสหกรณ์ด้วยตนเอง จะมอบหมายให้สมาชิกคนอื่นออกเสียงแทนไม่ได้ การรับรู้ปัญหาในสหกรณ์จะทำให้เกิดความรู้สึกผูกพันกับเพื่อน

สมาชิก เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกัน การได้รับรู้ปัญหาของเพื่อนสมาชิกเป็นจุดเริ่มต้นแห่งการร่วมมือกัน โดยไม่จำเป็นต้องอาศัยความช่วยเหลือจากภายนอก ความเป็นอิสระในการปกครองตนเอง จึงเกิดขึ้นในที่สุด

บทสรุป

หลักประชาธิปไตยกับหลักสหกรณ์ มีส่วนที่ตรง สอดคล้องกันคือ หลักประชาธิปไตย ประกอบด้วยหลักสำคัญคือ หลักเสรีภาพ หลักความเสมอภาค หลักอำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชน หลักเสียงข้างมากคุ้มครองเสียงข้างน้อย ส่วนหลักสหกรณ์ที่เป็นแนวทางให้สหกรณ์ปฏิบัติ มีทั้งหมด ๗ ประการ หลายประการสอดคล้องกับหลักประชาธิปไตย เช่น การเป็นสมาชิกโดยสมัครใจ และเปิดกว้าง การควบคุมโดยสมาชิกตามหลักประชาธิปไตย การปกครองตนเองและความเป็นอิสระ นอกจากนี้หลักการอื่นๆเช่นให้การศึกษาอบรม มีการร่วมมือกันระหว่างสหกรณ์ และการเอื้ออาทรต่อชุมชน

จะเห็นได้ว่าหลักสหกรณ์เป็น “รากฐานที่ดีของระบอบประชาธิปไตย สอนให้คนรู้จักรับผิดชอบร่วมกัน ให้มีการเลือกตัวแทนเข้าไปบริหารสหกรณ์ ตลอดจนให้รู้คุณค่าของประโยชน์อันจะได้อยู่ร่วมกันเป็นส่วนรวม” “ อีกทั้งความสามัคคีปรองดอง และการรับฟังความคิดเห็นของกันและกัน และของคนส่วนใหญ่ ก็จะเป็นการส่งเสริมการปกครองตามระบอบประชาธิปไตยได้”(พระบรมราชาโชวาทของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช)

สหกรณ์กับประชาธิปไตยไปด้วยกัน และจะไปได้ดี ได้ผล สร้างพลังเข้มแข็งให้เกษตรกร และเป็นรากฐานการพัฒนาประเทศได้จริงถ้าหากนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้จริง”

“พอประมาณ” คือ ให้รวมกลุ่มกันเดินทางสายกลาง ความพอดีมีคุณธรรม ใช้ “ปัญญา ความกล้าหาญและความเพียรทน” จึงจะบรรลุผล สหกรณ์แตกแยก ยุบ ล้ม เลิก ไม่เจริญเติบโตเพราะขาดคุณธรรม ความไม่ซื่อสัตย์ของกรรมการและสมาชิก คิดแต่จะเอา คิดแต่จะกู้ ไม่รู้จักให้ ไม่รู้จักสามัคคี

“มีเหตุมีผล” คือ ใช้วิชาการ ใช้ความรู้ในการทำงาน สหกรณ์การเกษตรส่วนใหญ่ยังอยู่ใต้การควบคุมของข้าราชการที่ควรเพียง “กำกับดูแล” และส่งเสริมสนับสนุนเกษตรกรให้เรียนรู้และบริหารจัดการสหกรณ์ด้วยตนเอง เพราะไม่มีความรู้จึงถูกครอบงำง่ายจากข้าราชการ นายทุนและนักการเมือง ถูกหลอกถูกโกงจากคนที่ฉวยโอกาส ใช้สหกรณ์เป็นเครื่องมือทำมาหากิน

“มีภูมิคุ้มกัน” คือ มีระบบการบริหารจัดการที่ดี มีธรรมาภิบาล โปร่งใสตรวจสอบได้ ส่งเสริมสมาชิกให้พัฒนาระบบการผลิต ร่วมมือกันจัดการการแปรรูปเพื่อให้เกิดมูลค่ามากขึ้น การขาย เกิดระบบสวัสดิการ ระบบการป้องกันความเสียหายหรือผลกระทบจากภัยธรรมชาติหรือปัญหาเศรษฐกิจ

บรรณานุกรม

- กรมส่งเสริมสหกรณ์ , [Online], <http://www.cpd.go.th/cpdth2560/index.php>
สืบค้นวันที่ ๗ มีนาคม ๒๕๖๑
- การปกครองประชาธิปไตย, (ออนไลน์),๒๕๕๗, เข้าถึงได้จาก <http://e-book.ram.edu/e-book/p/PS103/chapter8.pdf> สืบค้นวันที่ ๒๒ มีนาคม ๒๕๖๑.
- การปกครองในระบอบประชาธิปไตยกับแนวคิดการขับออกจากตำแหน่ง (Impeachment) และการปลดออกจากตำแหน่ง (Recall). (ออนไลน์),๒๕๕๗ เข้าถึงได้จากhttp://digi.library.tu.ac.th/thesis/la/0989/10CHAPTER_2.pdf สืบค้นวันที่ ๒๓ มิถุนายน ๒๕๖๑.
- การปกครองในระบอบประชาธิปไตยกับแนวคิดการขับออกจากตำแหน่ง (Impeachment) และการปลดออกจากตำแหน่ง (Recall). (ออนไลน์),๒๕๕๗, เข้าถึงได้จาก http://digi.library.tu.ac.th/thesis/la/0989/10CHAPTER_2.pdf สืบค้นวันที่ ๒๓ มิถุนายน ๒๕๖๑.
- คณะกรรมการการเลือกตั้ง. ระบอบประชาธิปไตย. (ออนไลน์),๒๕๕๗, เข้าถึงได้จาก
[http://www2.ect.go.th/download-file.php?Action=filedownload\\$DataID=18358](http://www2.ect.go.th/download-file.php?Action=filedownload$DataID=18358)
สืบค้นวันที่ ๒๓ มิถุนายน๒๕๖๑
- ดวงพร หัชชะวณิช,ปัญญา ชลาภิรมย์ “โครงสร้างขบวนการสหกรณ์ไทย”วารสารวิชาการ
มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย ปีที่ ๓๑ ฉบับที่ ๒ เดือนเมษายน-มิถุนายน ๒๕๕๔
พระราชบัญญัติสหกรณ์ พ.ศ. ๒๕๔๒ แก้ไข พ.ศ.๒๕๕๓
พลังงานสีเขียว, ๑๘ สิงหาคม ๒๕๕๒ “อุดมการณ์สหกรณ์” [Online],
เข้าถึงได้จาก <http://oknation.nationtv.tv/blog/friendshelpingfriends>
รณชัย โตสมภาค,ระบอบประชาธิปไตย-ฐานข้อมูลการเมืองการปกครองสถาบันพระปกเกล้า
เข้าถึงได้จาก <http://wiki.kpi.ac.th/index.php?title> ประชาธิปไตย
สืบค้นวันที่ ๒๓ มิถุนายน ๒๕๖๑
- ราชบัณฑิตยสถาน “ความหมายของสหกรณ์” ที่ รด ๐๐๐๔/๘๐๐ ลงวันที่ ๒๑ มีนาคม ๒๕๕๐
วัลลภ สุขมี, ๒๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔, “ธรรมาภิบาลกับการพัฒนาสหกรณ์” [Online],
เข้าถึงได้จาก <https://www.gotoknow.org/posts/428755>
สืบค้นวันที่ ๖ มีนาคม ๒๕๖๑
- เสรี พงศ์พิศ ๙ พฤศจิกายน ๒๕๕๙ สยามรัฐออนไลน์
เข้าถึงได้จาก <https://siamrath.co.th/n/5000> สืบค้น
สืบค้นวันที่ ๓ มีนาคม ๒๕๖๑